

УДК 028.02Rubakin:001.8

Віктор Соколов,канд. історичних наук, головний бібліотекар
Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого**Теорія бібліопсихології М. О. Рубакіна та її інтерпретації**

У статті охарактеризовано сутність, об'єкт, предмет, основні положення та методологічні принципи теорії бібліопсихології М. Рубакіна; проаналізовано її місце і роль у формуванні вітчизняного читачезнавства; розкрито основні завдання та функції бібліопсихології; наводяться тлумачення змісту бібліопсихології в новітніх дослідженнях з бібліотекознавства та книгознавства; проаналізовано деякі методологічні підходи та зміст окремих досліджень з вивчення психології читача та читання; наголошується на значенні розвитку бібліопсихології у посиленні інтеграції наук, що вивчають інформаційно-комунікаційну діяльність людини.

К л ю ч о в і с л о в а: М. О. Рубакін, бібліотекознавство, книгознавство, бібліопсихологія, читачезнавство, психологія читання, історія книги, класифікація читачів, класифікація книг.

Наукове обґрунтування взаємодії читача і книги, розкриття соціального механізму їх взаємовідносин, дослідження психологічних особливостей процесу читання було закладено відомим книгознавцем, вченим-енциклопедистом М. О. Рубакіним (1862–1946) у його концепції бібліопсихології. Формування на початку ХХ ст. бібліопсихології як окремої галузі науки стало своєрідною відповіддю на виклик, пов'язаний із зародженням масової книжково-писемної культури. Проте, внаслідок певних соціально-політичних, культурних чинників бібліопсихологія остаточно не сформувалася як окрема галузь науки і не отримала подальшого розвитку. У Радянському Союзі представники влади, вчені-марксисты розглядали психологію читача, здебільшого, як засіб ідеологічного впливу, одне з джерел знань, які необхідно враховувати у роботі з удосконалення, підвищення ефективності тих чи інших галузей професійної діяльності. Внаслідок певних політичних та ідеологічних причин бібліопсихологія з другої половини 1930-х і до 1960-х рр. була поза межами офіційної науки, і більшість дослідників тлумачила її як псевдонауковий напрям психології чи книгознавства. Навіть на початку 1970-х рр. дехто з радянських науковців (В. Таловов та ін.) дотримувалися думки, що концепція М. Рубакіна зводиться переважно до вивчення психофізіологічної сфери діяльності абстрактного індивіда, що вона не має чітко визначеного предмета, тому не може претендувати на науковість [32, с. 38, 54, 55]. Бібліопсихологічний підхід не набув широкого вжитку не тільки в Радянському Союзі (через ідеологічні причини), а й на Заході ще тому, що для практичного (раціонального) використання системи М. Рубакіна необхідно було по-новому класифікувати бібліотечні фонди, перейшовши на систему

О. Конта, яку більшість фахівців бібліотечної справи того часу не визнавала за оптимальну. Окрім того, необхідно було змінити всі підходи до класифікації читачів і здійснити масштабну професійну перепідготовку співробітників бібліотек, що було, фактично, неможливо [30, с. 16]. Отже, ліквідація у 1930-х рр. бібліопсихології як окремого напрямку наукових досліджень і перехід М. Рубакіна до числа напівзаборонених авторів відчувалися ще протягом тривалого часу, що значною мірою гальмувало роботу з вивчення психології читання, психології книжкової справи, дослідження важливого періоду вітчизняної історії книгознавства та бібліотекознавства.

Нині ідеї та принципи теорії бібліопсихології, започатковані М. Рубакіним, набувають дедалі більшого розвитку, що свідчить про актуальність завдань щодо дослідження психологічних основ читання, сформованих на рубежі 1920–1930-х рр. Проте, багато питань з розвитку бібліопсихології в Україні, зокрема її впливу на вивчення психології читача і читання та розвій читачезнавства загалом, залишаються ще недостатньо вивченими. Окрім того, актуальність досліджень з бібліопсихології, виявлення особливостей її еволюції зумовлена загальними тенденціями інформаційно-бібліотечної діяльності, міжгалузевим синтетичним характером інформаційно-комунікаційних процесів, специфікою розвитку психології читання, а також своєрідністю сучасних умов і чинників соціально-психологічного спілкування.

Метою статті є характеристика сутності, основних положень, методологічних принципів теорії бібліопсихології М. Рубакіна, визначення її місця і ролі у формуванні вітчизняного читачезнавства, розкриття особливостей тлумачення змісту

бібліопсихології в сучасних дослідженнях з бібліотекознавства та книгознавства.

Бібліопсихологія (бібліологічна психологія) (від грец. *biblion* – книга, *psyche* – душа, *logos* – вчення) – галузь психології, яка виникла на межі книгознавства, бібліотекознавства, психології, фізіології, рефлексології, лінгвістики та інших наук. Бібліопсихологія вивчає психологічні аспекти бібліології (комплексної науки про книгу, зміст якої у 1920–1930-х рр. ототожнювався з філософією книги, теорією книгознавства) та питання сприйняття тексту (слова, книги) з урахуванням особистісного аспекту учасників процесу «читач ↔ текст ↔ автор». Суть теорії бібліопсихології М. Рубакін визначав, відштовхуючись від наявності «функціонального взаємозв'язку» між психікою читача та книгою. Водночас, вчений розглядав бібліопсихологію як науку про вивчення психічних явищ, пов'язаних зі створенням, функціонуванням, використанням друкованого, рукописного та усного слова, як психологію книжкової справи та будь-яких інших галузей людської діяльності, дотичних до книжкової справи. Саме тому М. Рубакін обстоював два визначення бібліопсихології: 1) як «психологію книжкової справи в процесі її еволюції і дисолюції, тобто розвитку і занепаду, у зв'язку з умовами навколишнього соціального середовища – місця і часу»; 2) як науку про соціальну психологічну дію [19, с. 40].

Вчений-енциклопедист зазначав, що бібліопсихологія – це «синтетична наука, родовою ознакою якої є психологія, а видовою – книжкова справа, об'єктом – поведінка робітників усіх сфер того трудового процесу, який називають книжковою справою і який передбачає всі процеси створення, розповсюдження, циркуляції, утилізації всіх цінностей друкованого, рукописного та усного слова» [21, с. 36–38]. Отже, за словами М. Рубакіна, об'єктами бібліопсихологічного вивчення є працівники книжкової справи та їх психічні типи; психічні особливості їхньої праці, її результати та продукти, від якості яких залежить ступінь впливу слова (тексту) на індивіда і колектив; соціальне середовище, що зумовлює якісну та кількісну сторони психології книжкової справи як трудового процесу [19, с. 47]. Предметом бібліопсихології виступають психологічні закономірності й явища, що виникають при взаємодії книги (тексту, слова) і читача, а також автора і читача, опосередковані процесами створення, розповсюдження та споживання друкованої продукції. Загалом, напрями визначення предмета бібліопсихології як самостійної науки – різні, вони залежать від спроби пояснити його або з позицій психології, або з позицій

бібліології, або знайти інтегративний підхід (праці В. Бородіної, О. Ковальова, В. Невського, М. Рубакіна, Б. Умнова та ін.).

М. Рубакін використовував термін «бібліопсихологія» і в контексті медичної діяльності, що зближувало зміст даного поняття зі значенням терміна «бібліотерапія». Визначаючи бібліопсихологію одним з розділів психології, вчений відзначав, що вона вивчає психотерапевтичний потенціал друкованого слова, закономірності та механізми збереження цілісності особистості в несприятливих умовах за допомогою синтезування ситуацій читання спеціально підібраної літератури, досліджує типологію літератури залежно від її терапевтичного впливу. У медичній практиці, вважав М. Рубакін, «для лікаря необхідна певна наукова дисципліна, що вивчає дію слова на індивіда, на соціальний колектив, на людство в залежності від різних чинників нашого життя, як суб'єктивних, так і об'єктивних, у всьому різноманітті соціального і навіть космічного середовища взагалі, умов місця та часу. Така наукова дисципліна, об'єктом якої є не форма слів та не їхнє походження, а їх вплив на людину і суспільство, їх перцепція, власне і називається бібліологічна психологія» [25, с. 736]. Таким чином, бібліопсихологічна терапія – це уміння викликати у читача будь-якого психічного чи соціального типу за допомогою книг певні, бажані для лікаря, переживання. Лікар звертає увагу лише на типові та особливі психологічні риси конкретного пацієнта-читача і як певна книга справляє на нього вплив. За такого підходу можна скласти терапевтичний каталог книг для певного типу читачів, котрі потребують психологічної допомоги, розсортувавши книги за типами хвороб, читачів і змісту книжки. Бібліопсихологічну терапію М. Рубакін розумів як організацію впливу слів на хворого з метою боротьби з його хворобами, як соматичними, так і психічними. При цьому треба враховувати, що книги, які для одного типу читачів здаються неестетичними, для іншого – цілком естетичними, а те, над чим сміються читачі одного типу, читачі іншого типу сприймають, плачучи [19, с. 758–760].

Вчений-енциклопедист неодноразово наголошував, що бібліопсихологія – це наука про соціальний і психологічний вплив книги, головними завданнями якої є: з'ясування функціональної залежності бібліопсихологічного сприйняття від індивідуальних і соціальних особливостей суб'єкта; формування шляхів поліпшення творчої роботи, пов'язаної зі створенням, дією та використанням усного, рукописного і друкованого слова; аналіз форм і особливостей спілкування читача з текстом, з автором, а також – чи-

тачів між собою; виявлення вікових, гендерних, соціальних, професійних, психологічних та інших аспектів процесу читання. Покликання бібліопсихології, писав дослідник, перетворювати друковане, рукописне і усне слово зі знаряддя взаємного непорозуміння в знаряддя взаєморозуміння, робити його потужною зброєю у боротьбі за істину і справедливість; боротися з муштрою, з «*bourrages des canes*» (фр. «наповненням черепа»), тобто – з брехливою пропагандою, ідеологією); навчати самого працівника так організувати свою розумову роботу, щоб отримати від неї максимальну користь для колективу і суспільства, а через них і для себе самого [21, с. 41]. Досліджуючи вплив слова (тексту, книги) на індивіда та колектив, М. Рубакін вважав за необхідне дотримуватися в теорії книги спочатку вивчення індивідуальних психологічних характеристик читача, а потім вже соціально-психологічних, семантичних особливостей змісту тексту та задумів автора, адже «без читача немає книги» і «вивчати треба не слова, а психологічні явища, ними збуджені». Вчений зауважував, що створений автором зміст книги шляхом «збуджень і подразнень» переходить у свідомість читача.

На думку М. Рубакіна, сфера досліджень бібліопсихології значно ширша, ніж книгознавства або бібліотечної психології, а тим паче – психології читання, читача, автора чи книги. Останні входять до її складу в якості окремих структурних частин. Бібліопсихологія вивчає психологічні аспекти усіх ділянок «книжкової комунікації» та розуміється дослідником як наука, що займається розробленням, насамперед, психологічної та соціально-психологічної складової книжкової справи з урахуванням усіх сфер функціонування книги. М. Рубакін зазначав, що для бібліопсихології економічний і будь-який інший інтерес до книги, книжкової справи загалом означає, в першу чергу, психологію цих інтересів, вплив економічного чинника в книжковій справі на психіку його працівників як соціальну, так й індивідуальну. Таким чином, для бібліопсихології наука про книжкову справу є психологією книжкової справи, всіх її галузей в їх взаємодії, в їх функціональній залежності. Вчений підкреслював, що в книзі фіксується, відображається психологія працівника, особливості його праці (діяльності), що дає змогу говорити про «психічні властивості продукту і результату», про те, що «у кожного явища книжкової справи є свій психічний корелят» [21, с. 16–17, 24].

Бібліопсихологію М. Рубакін поділяв на теоретичну, описову і прикладну. На його думку, існує бібліопсихологія педагогічна, бібліотечна, бібліопсихологія самоосвіти, популяризація, пропаганди та агітації.

Крім того, є бібліологічна психопатологія (індивідуальна і соціальна, загальна і спеціальна), бібліопсихологічна географія, історія, до яких вчений відносив, наприклад, історію письменності, історію літератури та історію усіх сфер книжкової справи. Називаючи бібліопсихологію синтезом нового і старого (причому «нового у ній є стільки ж, наскільки новий цей синтез старого»), індуктивною і синтетичною наукою, що рухається від фактів до їх сортування, порівняння, об'єднання та узагальнення, М. Рубакін стверджував, що вона покликана зібрати, систематизувати, «по-перше, відомості природничих наук і математики, по-друге, гуманітарних (суспільних, філософських, історичних) наук, по-третє, філології та лінгвістики, по-четверте, бібліографії і бібліології, по-п'яте, різноманітних прикладних наук, по-шосте, усіх галузей сучасної психології» [21, с. 39]. З погляду дослідника, «бібліопсихологія – це одна з позитивних наук, яка застосовує у своїй області основні принципи природознавства і доводить свої висновки до їх математичного формулювання» [23, с. 50].

Теорія бібліопсихології – це результат майже півстолітніх пошуків, спостережень, дослідів і роздумів М. Рубакіна, що ґрунтувалися на аналізі дії десятків, і навіть, сотень тисяч книг на читачів. Книгознавець проаналізував понад 5500 анкет читачів, які перебували з ним в особистому листуванні. Відомо, що за своє життя М. Рубакін прочитав приблизно 250 тис. книг; написав 49 великих наукових праць; зібрав дві великі бібліотеки (близько 100 тис. т. кожна), які передав у дар громадським установам Росії; склав і розіслав близько 15 тис. програм самоосвіти; опублікував понад 350 статей [18, с. 8–12]. Видатний вчений розбудовував свою теорію бібліопсихології, спираючись на тогочасні дослідження нейрофізіології, психології, лінгвістики, соціології читача і читання. Більшість наукових праць М. Рубакіна з вивчення читачів та процесу читання, що публікувалися ним з 1880-х рр., були підготовчим етапом створення теорії бібліопсихології, основні ідеї якої викладені у книгах: «О сбережении сил и времени в деле самообразования» (СПб, 1914), «Этюды по психологии читательства» (СПб, 1913–1914), «Введение в библиологическую психологию» (Т. 1–2, Париж, 1922, французькою мовою), «Что такое библиологическая психология» (Л., 1924), «Библиологическая психология как теория и практика книжного дела» (Прага, 1928), «Психология читателя и книги. Краткое введение в библиологическую психологию» (М; Л., 1928, 2-е вид. – 1929). З неопублікованих праць на цю тему варто назвати «Основы и задачи библиологической психологии», «Введение в библиопсихоло-

гию. Принципы, цели и проблемы оценки» (1935), «Библиологическая психология. Ч. I–IV. 1933–1934», «Основные идеи и система библиопсихологии. 1939–1941», «Библиопсихология. Материалы. 1940–1946» і багато інших (загальним обсягом понад 10 тис. аркушів) [30, с. 15].

Проте, ще в 1895 р. в «Этюдах о русской читающей публике. Факты, цифры и наблюдения» М. Рубакін вперше висловив думку, що історія літератури – це не лише історія письменників, їх творів, які несуть у суспільство ті або інші ідеї, але й історія читачів цих творів [24]. Продовжуючи думку М. Рубакіна про те, що історія літератури – це не тільки історія письменників, а й історія читачів, видатний вітчизняний літературознавець, академік О. Білецький (1884–1961) наполягав на вивченні читача як повноправного учасника літературного процесу, його значущості для історико-літературних досліджень. О. Білецький вважав, що необхідна класифікація літературних явищ за читацькими групами не тільки з точки зору соціального значення цих груп, а й з точки зору взаємовідношення цих груп і письменника (автор завжди має хоча б фіктивного читача) [2]. На думку багатьох дослідників (зокрема, зі школи М. Бахтіна), істинне сприйняття й інтерпретація тексту можливі тільки за умови діалогу (посередництвом книги, тексту) читача і автора, а зменшення або перебільшення ролі одного з них веде до неспроможності літературної комунікації.

Офіційно бібліологічна психологія заявила про себе 22 жовтня 1916 р., коли в Женевському педагогічному інституті Ж.-Ж. Руссо на засіданні, скликаному директором цього інституту П'єром Бове, професором Женевського університету Едуардом Клапаредом, професором А. Феррьєром і директором Бібліографічного інституту в Брюсселі Полем Отле була організована Секція бібліопсихології, керівником якої призначили М. Рубакіна. У 1928 р. Секція відокремилася від Інституту і перетворилася в самостійний Міжнародний інститут бібліологічної психології. Виникненню бібліопсихології, її становленню сприяли тогочасні досягнення філософії, літературознавства, естетики, соціології, лінгвістики, психології, фізіології та інших наук. Заслуга М. Рубакіна полягала в тому, що, на основі аналізу та узагальнень значного науково-теоретичного матеріалу, він зумів об'єднати різні галузі знання, закони, теорії та концепції в рамках створеної ним самостійної комплексної науки про психологію читання і книжкової справи [12, с. 128–135].

Сутнісні смисли бібліопсихології М. Рубакін сформулював у трьох основних положеннях: 1) біографія

письменника – це ключ до розуміння його творчості; 2) твір і читач становлять спільну ланку процесу спілкування, під час якого читач отримує життєвий досвід; 3) індивідуальне сприйняття книги залежить, передусім, від духовного досвіду особистості, особливостей його конституційно-біологічних, соціально-побутових та психологічних ознак, тобто характеру виховання, соціального стану, професії, освіти, класової приналежності, віку, статі тощо. Вчений наголошував, що на світогляд читача, на його сприйняття книги (тексту) накладає глибокий відбиток його соціальний, професійний та психічний стан, а також умови його життя (географічні, економічні, соціальні, культурні та ін.). Дослідницька програма бібліопсихології – це системне вивчення тріади «читач ↔ текст(книга) ↔ автор». На переконання М. Рубакіна, вивчати елементи даної тріади необхідно в їх взаємодії на основі системного підходу, де повинен домінувати читач (пріоритет читача у 1920-х рр. відстоювали також Б. Борович, О. Покровський, Я. Ривлін, Л. Хавкіна та ін.) [31, с. 336]. Примат конкретного читача (особистості) – це перший принцип книжкової справи, який виокремив видатний книгознавець. Згідно з цим принципом, любити і розуміти книгу можна лише настільки, наскільки поважаєш, розумієш окрему особистість і людство. Книга сама по собі – це лише фетиш, який можна використовувати для маніпуляцій, якщо не мати на меті розвиток, підвищення добробуту людини і суспільства загалом.

Другим принципом книжкової справи є примат життя над книгою. Автору і видавцю потрібно думати не про книгу, а про життя, яке в ній відображене. Згідно з третім принципом, книгу варто розглядати як знаряддя, створене автором для передавання певного знання, розуміння, настрою. Іншими словами, книга – це знаряддя добра, справедливості і правди, вона не сходить з читацького обр'ю, доки сіє добро, істину і справедливість [26, с. 39–40].

У теорії бібліопсихології текст (слово, книга) розглядається як стимул для виникнення у свідомості читача певних психічних феноменів, явищ. Читач тут інтерпретується не тільки за інтересами, зумовленими специфікою його середовища, але й на підставі особливостей його переживань. М. Рубакін зауважував, що фахівці кожну з частин вищезазначеної тріади, зазвичай, розглядають окремо, а потрібно зосереджуватися на їх взаємодії і єдності. На переконання вченого, неправомірно вивчати спочатку текст, потім автора (або спочатку автора, потім текст) і в останню чергу читача. Адже кожен читач по-своєму, вибірково, засвоює й осмислює текст (книгу). Читацьке сприйняття має свої індивідуаль-

но-природні передумови, тому взаємозв'язок «читач↔ текст(книга)» потрібно розглядати в культурно-історичному контексті. Видатний книгознавець вважав, що бібліопсихологія, яка виникла на перетині різних наук, повинна поєднувати в собі проблематику, методи і природознавства, і гуманітарного знання, вона повинна будуватися як галузь «точного знання». «Ідеалом бібліопсихології, – писав М. Рубакін, – має стати точне знання настільки об'єктивне, наскільки об'єктивність суджень доступна людині. Звідси слідує: одним з найважливіших завдань методології бібліопсихології є боротьба із встановленням суб'єктивних суджень в усіх галузях книжкової справи» [21, с. 85].

Вчений-енциклопедист намагався кожного читача, кожну книгу виразити цифровою формулою за допомогою бібліопсихологічного коефіцієнта. Пошук оптимального співвідношення між формулою автора, формулою книги і формулою читача дасть змогу, на переконання М. Рубакіна, забезпечити кожного читача необхідною його інтересам і сприйняттям книгою у певний час. Запропонована автором класифікація читачів і книг – це формальний, математичний вираз ступеня їх максимальної відповідності один одному. Вчений розробив методику математичного розрахунку процесу усвідомлення психічних переживань читача під час читання певного тексту [11, с. 82]. Бібліопсихологічні коефіцієнти є математичним вираженням ступеня відповідності інформації (у формі понять, відчуттів, образів, інстинктів, емоцій, прагнень, бажань, дій), що циркулює в психіці людини в певний момент часу і надходить з усного або письмового джерела. Загальна сума вищезначених восьми форм-позицій дає в кінцевому підсумку бібліопсихологічне рівняння автора, читача і книги. Порівняння таких формалізованих результатів уможливує встановлення відповідності тієї чи іншої книги тому чи іншому читачу. Об'єктивна класифікація книг, вважав дослідник, повинна допомогти орієнтуватися в нескінченній їх розмаїтості, а об'єктивна класифікація авторів – орієнтуватися в історії літератури.

При розбудові своєї теорії М. Рубакін спирався на, сформовані на рубежі XIX–XX ст., закони: 1) слово, фраза, книга є збудники, а не передавачі чужої думки, чужого почуття, чужих прагнень (В. Гумбольдт – О. Потебня); 2) у психологічних процесах спостерігається єдність психічних і фізіологічних явищ (Р. Семон); 3) походження й еволюція культурних і літературних явищ зумовлені змінами суспільних потреб, побуту, звичаїв та уявлень, які, у свою чергу, залежать від сукупності природжених та набутих нахилів, від середовища та від історичного розвитку

даної культури (І. Тен). Закон І. Тена дав бібліопсихології фундамент соціологічний, подібно до того, як закон Р. Семона – фундамент біологічний, а закон Гумбольдта–Потебні – психологічний.

М. Рубакін сформулював такі основні аксіоми бібліопсихології:

1) Читання і слухання чужої мови є надзвичайно складними психічними процесами відтворення реальності під впливом подразнень, що надходять до нас від мови (слів, фраз) або від тексту.

2) Слова (текст, книга) – не передавачі, а збудники психічних переживань, причому кожний читач має власний досвід сприйняття, зберігання і передавання вражень, який закріплюється на фізіологічному рівні (на рівні клітини). Звідси, «скільки у книги читачів, стільки у неї і змістів», а кожний читач у процесі читання вибудовує свою індивідуальну проекцію книги, залежно від кількісних та якісних параметрів своєї «мнеми» [20, с. 81]. Термін «мнема» (з давньогрец. Μνήμη – «спогад, пам'ять») вперше вжив німецький біолог Річард Семон (1904), який (як і М. Рубакін) тлумачив його ширше, ніж поняття «пам'ять», оскільки він означає не тільки накопичення індивідом онтогенетичної інформації, тобто отриманої із зовнішнього середовища в процесі онтогенезу (розвитку особи), але й інформації, набутої раніше в процесі філогенетичного розвитку (розвитку виду), як процесу оживлення в пам'яті фрагментів спогадів (енграм) та відновлення за ними цілісності подій чи образу [19, с. 106]. Згідно теорії Семона–Рубакіна, у результаті подразнень, одержаних індивідом із зовнішнього середовища, у клітинах організму відбувається деяка зміна, що фіксується на клітинному, молекулярному рівнях, і яка отримала від Р. Семона назву «енграма» (грец. Έν – перебування в якому-небудь стані або дії + грец. γράφω – «запис»). «Енграфується» все, що пережив організм – все, що стає усвідомленим і все, що відкладається у підсвідомості. Сукупність таких енграм (записів), вважав Р. Семон, створює «мнему». Джерелами енграм є спадковість, соціальне середовище (колективний досвід людства) та особистий досвід індивіда [21, с. 67]. На молекулярному рівні речовина зберігає слід від пережитого збудження (в сучасних дослідженнях це явище знайшло підтвердження при вивченні механізмів пам'яті, клітинних змін у субстанції мозку).

3) Здатність живої клітини вбирати, зберігати і передавати враження визначається спадковістю (особливості психічного характеру, емоцій, інстинктів, безумовних рефлексів), соціальним середовищем (колективний досвід людства, умовні рефлекси, звички та ін.), особистим досвідом індивіда.

4) Емоціями визначаються такі процеси, як увага, уява, запам'ятовування, інтерес, а також воля – прагнення, бажання та ін. Друковане, рукописне, усне слово розуміється позитивно або негативно залежно від того, які емоції переживає читач або слухач (закон «консонанса–дисонанса емоцій»). У комунікації головну роль відіграють емоції, а інтелектуальні, вольові елементи є вторинними [19, с. 142–143]. Книга, як і бібліотекар, повинні збуджувати у читача певні емоції.

5) Літературний твір справляє найбільший вплив на того читача, психічна організація якого найбільш подібна до психічної організації автора [19, с. 279].

М. Рубакін неодноразово підкреслював, що бібліопсихологія як наука має соціальний характер, оскільки «немає і не може бути у книжковій справі жодного психічного явища, яке не було б зумовлене соціальним чинником. І читання, і вплив книги передбачають соціальне середовище, що зумовлює і їх походження, і їх розвиток, і їх результати» [19, с. 40]. Слово (текст, книга) діє на особу залежно від соціального середовища, від того, з чим це слово асоціюється в її минулому, від її психічного складу. Тому слово для людини – подразник, що викликає у неї реакції, пов'язані зі значенням цього слова. Проте, одне і те ж слово може викликати у різних осіб неоднакові і навіть протилежні реакції. Кожне слово має нескінченно багато смислів тому, що у різних слухачів і читачів воно може збуджувати найрізноманітніші психічні явища. Свої суб'єктивні переживання читач, переважно, приписує не собі, а слову. Отже, як наголошував М. Рубакін, зміст книги – це те, що нею збуджується. Аналізуючи психологію сприйняття художнього твору, вчений зазначав, що «ми знаємо не книги, і не чужі слова, і не їхній зміст, – ми знаємо наші власні проекції їх і тільки той зміст, який в них ми самі вкладаємо, а не те, що вклав автор. Скільки у книги читачів, стільки й тлумачень» [21, с. 65–66]. Текст, слово, фраза, сукупність книг, література загалом розглядалися ним як збудники реакцій, як реактиви індивіда чи групи людей. Їх дослідження відбувалося на основі гіпотези про те, що між типами книг і типами читачів існує функціональна залежність [22, с. 134].

М. Рубакін першим у книгознавстві спробував системно підійти до методологічного обґрунтування бібліопсихології, оскільки такий підхід дає змогу дослідити видові, родові ознаки та взаємозв'язки, систему явищ, а окреме явище розглядати як структурну та функціональну частину цілого, як його елемент і компонент. У бібліопсихології вчений також дотримувався діяльнісного підходу, ос-

новними складниками якого є об'єкти та процеси, оскільки книжкова справа розглядалась ним як трудовий процес. Таким чином, М. Рубакін одним з перших використав системно-діяльнісний метод при аналізі взаємовідносин «читач ↔ книга», який отримав свій розвиток у бібліотекознавстві лише у 1970–1980-х рр. Дослідник також вперше обґрунтував зв'язок книги і читача за допомогою психологічної категорії людського сприйняття, реакцій на такі подразники, як друковане, рукописне, усне слово. Він довів, що засвоєння семантичної інформації опосередковується психологічними категоріями людського сприйняття. І саме це зумовлює вивчення психології читача та особливостей зв'язку між документом і користувачем. Фактично, вчений розробив бібліопсихологічний метод, який є науково організованою статистикою психічних переживань: що відчуває читач у процесі читання або під час взаємодії з усною чи зафіксованою інформацією, що надходить до психіки, свідомості людини від документального джерела.

Серед основних методологічних принципів бібліопсихології вчений-енциклопедист виокремив такі: 1) перш ніж досліджувати будь-який об'єкт книжкової справи, необхідно досліджувати самого дослідника – його соціальну приналежність, психічні властивості, установки, орієнтації, що значно зменшує суб'єктивні характеристики дослідження; 2) необхідно здійснювати «натуралістичний (біологічний або психофізичний) підхід до об'єкта дослідження», а до вивчення книжкової справи слід підходити як до комплексного вивчення трудового процесу; 3) важливо дотримуватися примату об'єктивного дослідження над інтроспективним; 4) бібліопсихологічне дослідження має проходити низку етапів: від вивчення процесу читання до вивчення читача, через вивчення читача до вивчення змісту і якісних характеристик книги, незалежно від властивостей читача; від об'єктивного вивчення твору певного автора до визначення автора як збудника різних переживань; 5) бібліопсихологічне дослідження передбачає обов'язкове поєднання соціального та індивідуального підходу до особи; 6) позитивні емоції, що виникають під дією друкованого, рукописного або усного слова, сприяють оптимальному розумінню тексту (книги, слова), тоді як негативні – призводять до мінімального його розуміння [21, с. 87–94].

Використовуючи принципи бібліопсихології, М. Рубакін розробив теорію книжкового ядра, за допомогою якої можна було обґрунтувати на-

явність у бібліотеках книг, обов'язкових для масового, спеціального та індивідуального читача. Вчений намагався структурувати книжкове ядро: а) спираючись не на формальні ознаки документа як об'єкта класифікації, а на змістовні характеристики книги як об'єкта, що є частиною певного «тезаурусного поля», в якому документ класифікується відповідно до семантичного, конотативно-аксіологічного і опозитивно-діалогічного значення; б) дотримуючись позицій вивчення соціальних і психологічних типів читачів з метою максимального впливу на них кожного окремого тексту в певний означений період життя [29, с. 6]. Дослідник вважав, що бібліопсихологічна концепція дає змогу виявляти найскладніші психічні переживання залежно від характеру, темпераменту, типу, складу мислення, переважаючих емоцій, здібностей, активності чи пасивності суб'єктів взаємодії.

Своїми дослідженнями М. Рубакін довів, що споживання інформації, зафіксованої в документі або в усному слові, опосередковується психічними реакціями сприйняття, пам'яті, уявлень, мислення, інтуїції особи. Ця обставина зумовлює необхідність вивчення психології самого читача та вказує на психологічний зв'язок між споживачем інформації і документом (книгою, текстом, словом). Вчений багато уваги приділяв біологічним аспектам формування соціальної пам'яті бібліотечно-бібліографічними засобами [27, с. 24]. Згідно з теорією бібліопсихології, межа усвідомлення інформації не може перевищувати 50 % обсягу від прочитаного тексту, оскільки в процесі читання бере участь не тільки свідомість, а й підсвідомість людини [10, с. 71]. Процес усвідомлення й осмислення інформації в психіці людини відбувається таким чином: від осмислення окремих слів і взаємодії слів на рівні будови фрази до синтезу фраз і слів у певну думку на рівні контексту. Під сенсом слова М. Рубакін розумів сукупність переживань читача, які цим словом збуджені [22, с. 146].

Вельми важливими в концепції М. Рубакіна є обґрунтування феномена діалогічності тексту, представлення сприйняття тексту (книги) та «спілкування» з книгою (з автором) як сукупності інформаційних, комунікаційних та психофізіологічних процесів. Під час читання книги індивід переживає цілу низку психічних станів, які відомі тільки йому одному. Незважаючи на певну суб'єктивність читацьких переживань М. Рубакін вважав, що використовувати інтро-

спективні дані читачів – значить віддалятися в дослідженні від об'єктивності. Саме тому бібліопсихолог-дослідник, на думку вченого, повинен вивчати читача і автора (а також будь-якого працівника книжкової справи) як натураліст, об'єктом дослідження якого є психофізіологічний організм, що перебуває в певних умовах соціального середовища, місця і часу.

Звичайно, зведення дії книги тільки до збуджень, переживань, думок читача заводило М. Рубакіна на позиції суб'єктивної психології, абсолютизації читацької інтерпретації – до примату суб'єктивізму. Тому і прибічники, і супротивники бібліопсихології критикували М. Рубакіна за його схильність до соліпсизму, оскільки, згідно з логікою міркувань вченого, можна зробити висновок, що авторський зміст книги пізнати неможливо і вона, як писав І. Кант, залишається «річчю у собі». Але такі висновки суперечать не тільки світогляду, а й всій діяльності вченого, який писав свої книги насамперед для того, щоб передати читачеві зміст своїх переживань, міркувань, дослідів. М. Рубакін намагався викласти матеріал так, щоб той збуджував у читача відповідні емоції і переживання. Звідси одна з основних суперечностей теорії бібліопсихології – наголошуючи на соціальному походженні і значенні книги, М. Рубакін водночас розглядав її як проєкцію психіки певного читача, заперечуючи за книгою її об'єктивний вплив і зміст. Як справедливо у свій час зазначала Н. Фрідьєва у рецензії на працю М. Рубакіна «Психология читателя и книги. Краткое введение в библиологическую психологию» (М; Л., 1929), «...ідеалістична філософія, психологізм, заводять її автора до краю.., який заплутується у низці протиріч» [34, с. 211]. Визнаючи абсолютну своєрідність окремого, М. Рубакін заперечував тим самим біологічну спільність людей, що приводило його до ідеалістичних уявлень про психічне [6, с. 54]. Суб'єктивізм у бібліопсихології, який відразу почали критикувати у Радянському Союзі, став істотною перешкодою для поширення теорії М. Рубакіна на дослідження читача та процесу читання.

Витлумачуючи читання як творчий процес, М. Рубакін спирався на такі положення: 1) творче читання неадекватне змісту прочитаної книги, на ньому позначається особистість читача, його суб'єктивний світ; 2) різні читачі, читаючи одну і ту ж книгу одночасно, вкладають у неї різний зміст, як і один читач, читаючи її в різний час; 3) автор не передає свої думки читачеві, а викликає в нього його власні думки; 4) творчий характер зас-

воєння змісту книги залежить як від якості самого читання, так і від якості книги, що читається; 5) читанню як творчому процесу потрібно навчати, насамперед розвивати у читача його творчі здібності; 6) педагогіка читання, щоб бути ефективною, забезпечувати належний вплив книги на читача, повинна спиратися на закони бібліопсихології.

Теорія читання – одна з основних частин бібліопсихології, яка ґрунтується на вивченні психології читача, книги та її автора, а також психології впливу книги на читача та суспільство. Досліджуючи психологію читача, М. Рубакін виокремлював різні психічні типи читачів (типи мислення). Ретельний аналіз читацької психології дав йому змогу вирізнити три психічні типи споживачів друкованого слова: абстрактний; синтетичний або аналітичний; індуктивний або дедуктивний. Книги він також поділяв на три основні типи: книги інтелектуального типу; книги емоційного типу; книги активного типу, що спонукають людину до дій. Для того щоб зміст книги читач краще зрозумів і засвоїв, треба, щоб психічні типи книги та її автора відповідали його психічному типу. Одна і та ж книга діє на різних суб'єктів по-різному залежно від їхнього психічного типу. Знаючи свій тип, читач може при виборі книги робити поправку на самого себе. Отже, необхідне вивчення психічних типів читачів і психічних типів книг та їх авторів, для того щоб рекомендувати читачам ті книги, які вони, внаслідок свого власного психічного типу, можуть легше і швидше засвоїти [17, с. 16]. М. Рубакін вважав умови життя, характер праці одними із найважливіших чинників, що справляють вплив на читання та сприйняття прочитаного. Проте, соціальні чинники не в змозі подолати біологічні та психологічні задатки людини [22, с. 17].

Програму вивчення читачів вчений вибудовував таким чином, що вона давала змогу отримувати інформацію про те, які книжки в яких прошарках суспільства знаходять найбільш позитивний відгук. М. Рубакін відзначав, що запит – це перша сходинка, з якої читач починає свою освіту, зокрема розвиток читацьких інтересів. Але за першою сходинкою повинні йти друга, третя і т. д., тобто ціла низка сходинок, які б вели людину до вершин знань, розуміння істини. Причому дослідник наголошував: читач може обирати для читання що завгодно, головне – не гасити його читацького інтересу. Тому завданням бібліотекаря є демонстрація читачеві тих сходинок, якими він може самостійно рухатися вперед і вгору, а також пояснення значен-

ня цих сходинок у процесі його загальної освіти, при розбудові його свідомого життя. Свою методику М. Рубакін застосовував у бібліотеці Народного дому в Лозанні у 1929 р. Тут він організував бібліопсихологічне вивчення читачів і відповідний підбір книг для них, у результаті чого видача наукової і науково-популярної літератури зросла майже у 50 разів [18, с. 154]. У 1992 р. російські бібліотекознавці перевірили дієвість методів бібліопсихології М. Рубакіна. За допомогою зазначених методів, як вважає В. Беспалов, є можливість отримати певні індекси людини як споживача інформації, а також формалізовані показники його здібностей реагувати на словесний подразник. Під час експерименту підтвердилося, що бібліопсихологічні індекси відображають пристосованість людини до різних психологічних ситуацій, до певних видів професійної діяльності. Виявлено, що інформаційно-психологічні тести М. Рубакіна придатні для профорієнтаційної роботи, прогнозування сумісності людей, можливостей їх взаєморозуміння [3, с. 40–46].

Незважаючи на те, що теорія читання М. Рубакіна має певні недоліки, її автор залишається першим вченим, який комплексно, на науковому рівні проаналізував процес читання, потреби та інтереси читача, його емоції, смаки, інтелектуальний та духовний рівень [17, с. 18]. Запроваджені вченим: особистісний підхід, фундаментальність, системність та широта охоплення питань вивчення читача та процесу читання; розуміння створення та сприйняття книги (твору, тексту, слова) як творчих процесів; розроблення типологічних моделей читацької діяльності; спроби технічно вдосконалити процедуру проведення бібліотекознавчих та книгознавчих досліджень зберігають свою актуальність і нині.

Переходячи до аналізу інтерпретацій творчої спадщини М. Рубакіна, варто зазначити, що у 1920-х рр. відбувалося, переважно, об'єктивне обговорення питань теорії бібліопсихології, хоча й мала місце критика окремих її принципів і положень. Остання була, як правило, неупередженою, аргументованою, конструктивною. Так, теорію бібліопсихології в «Проблемах філософії книги» (Л., 1924) критикував М. Куфаєв, який розглядав книгу в процесі комунікації, причому в обов'язковій зумовленості цього процесу діалектичною єдністю соціальних, психологічних і фізіологічних умов читання і користування книгою. Про певну хиткість висновків М. Рубакіна говорив і О. Лов'ягін в «Основах книговедень» (Л.,

1925). Водночас він вважав плідною ідею М. Рубакіна про функціональну залежність між автором, книгою та читачем, але виступав проти абсолютизації в ній психології, проти еклектики і суб'єктивізму. Російський бібліотекознавець Я. Шафір, полемізуючи з М. Рубакіним, наголошував на соціальній природі читання, на її домінуванні над індивідуальним досвідом, визначав читання як процес залучення індивіда до колективної практики у тому разі, коли бракує власного знання [35, с. 9]. На його переконання, мотивація читання завжди соціально зумовлена. Я. Шафір акцентував увагу на відмінностях між читацьким інтересом і читацьким попитом, зазначаючи, що констатація факту читання того чи іншого автора або твору ще не дає розуміння читацького інтересу. Висвітлення читацького інтересу вимагає виявлення реакції читача на книгу, аналізу зв'язку структури його психіки з особливостями біологічної конституції, класовою приналежністю, соціально-культурними умовами життя.

На думку іншого російського бібліотекознавця С. Вальдгарда, в основі читацьких інтересів як особливої форми прагнення та пізнавальної спрямованості лежить орієнтовний рефлекс. Вчений пов'язував розвиток читацьких інтересів з етапами читацької діяльності та відзначав важливу роль навіювання, соціальних стереотипів, моди у формуванні читацьких інтересів та книжкових уподобань. Головна помилка М. Рубакіна, писав С. Вальдгард, полягає в індивідуалістичному розумінні читання, недооцінці ним соціальної природи книжкового процесу [4, с. 48]. Проте, і М. Куфаєв, і О. Лов'ягін, і Я. Шафір, і С. Вальдгард, як і багато інших вчених 1920-х рр., віддавали належне результатам колосальної науково-дослідної роботи, що була здійснена М. Рубакіним.

Незважаючи на те, що упродовж кількох десятиліть теорія бібліопсихології майже не згадувалася, на сьогодні бібліографія про творчість і життєдіяльність М. Рубакіна налічує сотні назв. Значна кількість досліджень, присвячених питанням розвитку бібліопсихології, здійснена російськими фахівцями, зокрема, В. Беспаловим, В. Бородіною, К. Воробйовою, О. Євтюхіною, О. Казанцевою, В. Кольцовою, А. Соколовим, Ю. Сорочініним, Ю. Столяровим та ін. [10; 11; 12; 28; 29; 30]. Йдеться не тільки про ґрунтовні монографії, дисертації (наприклад, дисертаційні праці Ю. Сорочініна (1973), К. Воробйової (1996), О. Євтюхіної (1998), О. Казанцевої (2006), В. Бородіної (2007), а й про численні публікації у фахових журналах, де

порушуються проблеми бібліопсихології у зв'язку з опрацюванням питань бібліотечної класифікації книг, роботи з читачем; у зв'язку з дослідженнями історії культури, педагогіки, освіти і самоосвіти, розвитку психології, лінгвістики та ін.

За останні 30 років, питання бібліопсихології дедалі частіше стають предметом досліджень вітчизняних книгознавців та бібліотекознавців. Так, загальні питання бібліологічної психології М. Рубакіна та її значення для розвитку бібліотекознавства стали об'єктом вивчення Ж. Романченко [17]. Компаративний аналіз концепцій бібліопсихології та використання її методології при текстуальному аналізі художніх творів у процесі філологічних та бібліотекознавчих досліджень здійснила Н. Демчук [7; 8; 9]. Зокрема, Н. Демчук у своїх наукових працях обстоює необхідність теоретичного обґрунтування бібліопсихології як цілісної метанауки вищого рівня для всіх наук документо-комунікаційного циклу. Більшість сучасних науковців, на її думку, визначають бібліопсихологію як психосемантичну гносеологію, що має своїм об'єктом інформаційне поле замкненої системи «автор – документ(текст) – посередник – споживач(реципієнт)» та оперує комплексом синтетичних методик і методів його вивчення, яке, зрештою і є вивченням книжкової справи [8, с. 16–17]. На думку Н. Демчук, завдяки активному використанню теорії бібліопсихології як ґрунтовної мегадисципліни інформаційної системи можна досягти досконалої системності й цілісності бібліотечних знань та практик, оптимальних реформ у царині бібліотечно-бібліографічної діяльності, книговидання, книжкової торгівлі [8, с. 19]. Вона зауважує, що відсутність єдиної загально визнаної дефініції бібліопсихології призводить до неоднозначних її оцінок (від абсолютного заперечення до безперечного визнання) і пропонує визначення бібліопсихології як «науки, що вивчає всі ланки, передумови та чинники діалектичної єдності психічного процесу «документ-споживач», оперуючи парадигмою сучасного бібліотекознавства, бібліографії, лінгвістики, мовознавства, психології тощо» [7, с. 141]. Дослідниця, відштовхуючись від компаративного аналізу теорій Д. Балики і М. Рубакіна, обґрунтовує необхідність створення на основі цих вчень принципово нової теорії вивчення книги і читача в широкому суспільному контексті. На переконання Н. Демчук, синкретичну природу зазначених теорій слід розглядати як біхевіоральну передумову та міжгалузеву основу нової мегадисципліни (психосемантичної гносеології) [9,

с. 178]. Вона також наголошує на необхідності запровадження навчальної дисципліни «Основи бібліопсихології» для підготовки всіх майбутніх фахівців системи документальних комунікацій [8, с. 16–17]. Нині «Основи бібліопсихології» викладаються в багатьох вишах культури, зокрема на факультеті культури і мистецтв Львівського національного університету імені Івана Франка. У Московському інституті відкритої освіти для студентів введена навчальна дисципліна «Акмеологія читання», в якій багато тем присвячено розвитку читачезнавства у працях М. Рубакіна (акмеологія – наука з психології розвитку людини про її найвищі досягнення; можна згадати заклик вченого-енциклопедиста до бібліотекарів «служити завжди і всюди піднесенню читача»). У деяких вишах Росії почали готувати фахівців за такими спеціальностями, як «бібліотекар-психолог», «бібліотекар-соціолог», «бібліотекар-соціальний психолог».

Досить часто у сучасних словниках та наукових працях бібліопсихологія тлумачиться як бібліотечна психологія. На думку І. Осіпової («Библиотечная энциклопедия» (М., 2007), бібліопсихологія, створена як знаряддя вивчення процесу читання, у 1960–1970 рр. трансформувалася у бібліотечну психологію, що вивчає психологію суб'єктів бібліотечної діяльності (бібліотекарів і користувачів) [16, с. 139]. Але ж бібліотечну психологію як один з прикладних напрямів бібліопсихології ще у 1920-х рр., окрім М. Рубакіна, активно розвивали такі бібліотекознавці, як В. Невський, О. Гайворовський, Д. Балика та ін. Надалі вона розглядалася радянським керівництвом в якості політичного інструменту з «формування людини нового типу» та вже на початку 1930-х рр. ні в тлумаченні М. Рубакіна, ні В. Невського, ні Д. Балики бібліотечна психологія не вписувалася в нову картину соціалістичного будівництва. Водночас почалося і певне ототожнення бібліопсихології з бібліотечною психологією, що було, безумовно, спрощенням теорії М. Рубакіна, проти чого він сам неодноразово виступав. Однак, і нині у деяких наукових працях термін «бібліопсихологія» тлумачать як «бібліотечна психологія». Наприклад, О. Матвійчук зазначає, що бібліопсихологія – це психологія бібліотечної праці, професіограми спеціальностей бібліотечних працівників, формування особистості бібліотечного працівника. На її думку, бібліотечна психологія досліджує розвиток психіки, рефлекторну теорію психіки, свідомість і особистість, психічні процеси і стани, відчуття, сприйняття, увагу, психологію бібліотечного

працівника, його пам'ять, мислення, інтуїцію та уяву [14, с. 64]. Окремі розділи цієї науки присвячено мові бібліотекаря, його професійній спостережливості, вияву емоцій і почуттів, емоціональній саморегуляції, розвитку психологічних контактів, психології виховання культури читання та іншим соціально-психологічним аспектам інформаційно-бібліотечної діяльності. Водночас, об'єктом бібліопсихології, дослідниця визначає вікові, психофізіологічні та психологічні особливості читачів.

Звичайно, бібліотечну психологію можна тлумачити як цілісне структурне утворення в суспільній або індивідуальній свідомості, що регулює стосунки бібліотекаря і читача (особистості, групи, суспільства), як наукову дисципліну, що складається з психології бібліотечного спілкування та психології читання. І тут правий О. Грива, який зазначає, що бібліотечна психологія – це підрозділ бібліотекознавства, котрий виник на межі бібліотекознавства і психології і вивчає психологічні основи бібліотечної справи [5, с. 11–12]. Проте, «бібліопсихологія» і «бібліотечна психологія» – це напрями наукового пізнання, вони мають суттєві відмінності, це різні галузі науки.

Нині бібліопсихологію часто визначають як «галузь науково-дослідницької діяльності, предметом якої є психологічні аспекти взаємовідносин в системі «суспільство – автор – твір» [33, с. 26]. Російський психолінгвіст і літератур, професор Ю. Сорокін (1936–2009) у передмові до видання «Библиологической психологии» М. Рубакіна (М., 2006) зазначає, що концептуальні положення бібліопсихології становлять, можливо, основу тієї мегадисципліни, яку можна назвати психосемантичною (психосеміо-біологічною) гносеологією [29, с. 9]. Таким чином, парадигма бібліопсихології забезпечує комплексний розгляд усіх сфер (професій) інформаційно-комунікаційної діяльності, оскільки немає жодної іншої теорії, яка вивчала б системно, комплексно й одночасно всі процеси цієї діяльності та її учасників. Безумовно, бібліопсихологія цілком актуальна в умовах глобалізації, оскільки за логікою її методологічних і гносеологічних підходів створюється не вузька галузева спеціалізація, а синтетична методологія, формується професійний світогляд, котрий відповідає системному розумінню інформаційних процесів. Міжгалузевий синтетичний характер бібліопсихологічних досліджень підносить цю дисципліну на рівень метанауки, що існує поза часом, оскільки пояснює загальні закономірності розвитку вербального

суспільства. На погляд російського бібліотекознавця А. Соколова, який називає бібліопсихологію метатеорією, предметом якої є вивчення загальних законів смислової комунікації та творчості в духовній сфері суспільства, об'єктом цієї науки виступає не книжкова галузь індустріальної цивілізації, а духовна сфера людини, людства загалом. Остання охоплює раціональні, емоційні, вольові процеси, які традиційно досліджуються психологією, а також процеси комунікації і творчості, що вивчаються нині культурологією [28, с. 380]. Отже, на переконання дослідника, об'єктами вивчення бібліопсихології постають всі інтелектуальні процеси, що відбуваються у свідомості особистості, у суспільній свідомості, зумовлені природними, біологічними чинниками. Підтвердженням такого висновку є те, що М. Рубакін досить розширено тлумачив діяльність, пов'язану з книжковою справою, а бібліологічну психологію вважав дисципліною, котра вивчає людину в процесі читання і слухання чужої мови [19, с. 38].

На таку важливу частину бібліопсихології, як теорія читання, сучасні дослідники почали звертати увагу після виходу в світ у 1973 р. праці вже згаданого нами В. Таловова «О читательской психологии и теоретических основах ее изучения». Автор, продовжуючи критикувати теорію бібліопсихології, водночас здійснює ґрунтовний аналітичний огляд вітчизняної літератури про вивчення читача та процесу читання. Усвідомлюючи актуальність даної проблематики, В. Таловов окреслює основні завдання науково-дослідної роботи у цьому напрямі: 1) поглиблено проаналізувати читацьку психологію у світлі лєнінської теорії відображення; 2) здійснювати вивчення читацької психології як структурно оформленого явища, дослідження взаємозв'язку та взаємодії таких її компонентів, як читацькі інтереси, читацькі установки та читацький попит; 3) досліджувати закони функціонування та розвитку читацької психології в умовах сучасної науково-технічної революції та побудови нових суспільних відносин; 4) розкрити місце читацької психології у системі суспільної, групової та індивідуальної свідомості; 5) визначити місце читачезнавства у структурі науки, наукового пізнання соціальних явищ; 6) охарактеризувати весь набір притаманних читачезнавству функцій – історичних, теоретичних, прикладних; 7) виокремлення форм і методів систематизації сучасного наукового читачезнавчого знання [32, с. 71]. Як бачимо, означена проблематика тісно пов'язана з теорією

бібліопсихології М. Рубакіна, котрий вперше здійснив соціологічний підхід до вивчення читачів і читання, першим став вивчати книги з точки зору їх сприйняття різними соціальними групами читачів та першим диференціював читачів за певними верствами суспільства. Рубакінська програма вивчення читачів була побудована таким чином, щоб отримати відомості про те, які книги і в яких прошарках суспільства знаходять найбільш сприятливий відгук. Нині у бібліотечній соціології застосовується «формула Рубакіна» при визначенні «читаності» творів конкретного автора, а ідеї та положення бібліопсихології враховуються при проведенні державних соціологічних досліджень з вивчення читачів.

У сучасному вітчизняному бібліотекознавстві проблеми психології читачів в умовах інформаційного суспільства досліджує професор Т. Новальська, яка вважає, що формування знань про читачів, у т.ч. – читацької психології, є вкрай необхідним для максимально повного задоволення їх інформаційних потреб, створення єдиної бази даних про користувачів для відстеження еволюції читацького складу, корегування номенклатури послуг, удосконалення системи обслуговування загалом. Т. Новальська зазначає, що завдяки М. Рубакіну, який ґрунтовно вивчав психологію читача і читання, у 1920-х – на поч. 1930-х рр. значно активізувалися наукові дослідження проблем вивчення читачів [15, с. 9]. Проте, лише з 1980–1990-х рр. поступово почалося подолання стереотипів радянського бібліотекознавства, в якому домінували політичні підходи до характеристики читача і читання, а вивчення читацької психології, перш за все, зумовлювалося необхідністю ідеологічного виховання народних мас.

Нині верифікація бібліопсихологічних ідей М. Рубакіна важлива як з прагматичної, так і з теоретичної точок зору, оскільки дає змогу визначити сферу пріоритетних досліджень та корегувати теоретичні положення бібліопсихології. Ідеї видатного вченого недооцінювалися його сучасниками не тільки внаслідок ідеологічних і політичних чинників, а й тому, що були дещо передчасні, оскільки певні об'єкти досліджень цілої низки наук не були достатньо розвинуті. Тільки на рубежі ХХ–ХХІ ст. ідеї та положення бібліопсихології, набуваючи більш глибокого змісту, починають активно використовуватися науковцями. Російський психолог і лінгвіст, академік О. О. Леонтьєв (1936–2004) вважав, що М. Рубакін багато в чому передбачив теорію ма-

сової комунікації, а деякі положення його бібліопсихології знаходять свій подальший розвиток у сучасній психології, соціології, лінгвістиці, книгознавстві, бібліотекознавстві та в інших науках [13, с. 12].

Попри те, що теорія бібліопсихології містила не зовсім правильне положення, що книга (вір) не має об'єктивного змісту, а має стільки змістів, скільки читачів, – використання синтетичного підходу у дослідженнях дали змогу М. Рубакіну поєднати досягнення книгознавства, бібліотекознавства, психології та інших наук в одне ціле, розробити основи класифікації читачів за психологічними типами, обґрунтувати положення про творчий і соціально зумовлений характер читацької, авторської та критичної діяльності, виявити та вивчити процес співтворчості читача й автора, закласти підвалини для системного вивчення читацької психології. Теорія бібліопсихології збагатила методологію книгознавства та бібліотекознавства і дала змогу сформулювати «психологічний напрям» досліджень. Низка положень теорії бібліопсихології (про вивчення автора, твору і читача як окремих ланок процесу спілкування; про індивідуальну своєрідність сприйняття книги, її залежність від життєвого досвіду читача та ін.) застосовуються у сучасних дослідженнях з бібліотечної психології, психолінгвістики, теорії масових комунікацій, системотехніки тощо.

Нині методи бібліопсихології переживають новий етап свого розвитку, адже дана теорія спрямована на вирішення одного з головних завдань бібліотеки – виявлення та рекомендація для конкретного читача відповідної для його розвитку і психічного складу книги (тобто йдеться про реалізацію бібліотечного закону відповідності). Складність використання ідей і положень М. Рубакіна у сучасній науці полягає в тому, що бібліопсихологія не послуговується звичайними емпіричними інструментами соціології чи соціальної психології, розрахованими на дослідження великого масиву респондентів, оскільки вивчає читача як унікальну рецептивну особистість [1]. У зв'язку з виходом науки на іншу парадигму вивчення особистості та розуміння пріоритету загальнолюдських цінностей виникає необхідність перегляду і переоцінки теоретичного і емпіричного матеріалу стосовно з'ясування місця і ролі читання, книги в житті людини, розкриття читацької діяльності, що ґрунтується на психофізіологічних механізмах мовної діяльності, у вивченні якої бібліопсихологія виступає єдиним фронтом з психолінгвістикою та нейрофізіологією

(тут чітко простежується інтеграція гуманітарно-суспільних наук та природничих). Суть комплексного підходу, який сповідує бібліопсихологія, полягає у вивченні різних психологічних аспектів особистості читача як суб'єкта читацької діяльності, використанні змістовно-понятійних та організаційно-методичних можливостей багатьох наукових дисциплін, об'єктом вивчення яких є читач (психолінгвістики, мовознавства, соціології, педагогіки, аксеології, нейрофізіології та ін.). Отже, є всі підстави вважати, що бібліопсихологія перетворюється нині на дедалі надійніше знаряддя об'єднання зусиль різних галузей науки у пізнанні людини.

Бібліографічні посилання

1. Tsvetkova M. Conflicts with the reading and their decisions through the bibliopsychology. *International Journal of Media and Information Literacy*, 1(2), 128–145. URL: <https://doi.org/10.13187/ijmil.2016.2.128>
2. Белецкий А. И. *Об одной из очередных задач историко-литературной науки (изучение истории читателя)*. Белецкий А. И. Сборник трудов в 5 т. Киев, 1996. Т. 3. С. 255–273.
3. Беспалов В. М. Возможности практической методики Н. А. Рубакіна в современных условиях. *Научные и технические библиотеки*. 1992. № 8. С. 40–46.
4. Вальдгард С. Л. *Очерки психологии чтения*. М.; Л., 1931. 112 с.
5. Грива О. А. *Основы библиотечной педагогики и психологии* : уч.-метод. пособие. Симферополь: РВУЗ «Крымский университет культуры, искусств и туризма», 2013. 131 с.
6. Гуров П. Что даёт библиотечарю библиопсихология Н. А. Рубакіна. *Красный библиотечарь*. 1930. № 2. С. 49–55.
7. Демчук Н. Концепція посіву бібліопсихологічних цінностей (оповідання Івана Франка «Борис Граб»: текстувальний аналіз). *Вісник Львів. ун-ту. Сер. мистецтвознавство*. Львів: Вид. Львів. ун-ту ім. І. Франка, 2006. Вип. 6. С. 130–149.
8. Демчук Н. Парадигма бібліопсихології в системі реформування вищої бібліотечно-інформаційної освіти. *Вісник Книжкової палати*. 2009. № 4. С. 15–20.
9. Демчук Н. Синкретична природа теорії бібліопедagogіки та бібліопсихології (компаративістична студія книгознавчих парадигм Д. Балики та М. Рубакіна). *Вісник Львів. ун-ту. Сер.: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології*. Львів, 2008. Вип. 3. С. 164–179.
10. Евтюхина Е. А. Библиопсихологический метод Н. А. Рубакіна в исследовании связи: психика человека – текст документа. *Библиотековедение*. 2006. № 4. С. 69–72. URL: <http://www.rsl.ru/index.php?doc=1354>
11. Евтюхина Е. А. Творчество Николая Александровича Рубакіна и перспективы библиопсихологии. *Библиотековедение*. 2003. № 3. С. 80–84.
12. Кольцова В. А. Н. А. Рубакін – выдающийся русский просветитель, создатель библиопсихологии. *Психологический журнал*. 2000. № 2. С. 128–135.
13. Леонтьев А. А. *О Н. А. Рубакіне* : Предисловие к изданию 1977 года. Рубакін Н. А. Библиологическая психология. Москва: Акад. проект; Триеста, 2006. С. 10–13.
14. Матвійчук О. Є. Бібліотечна педагогіка. Педагогічна освіта : теорія і практика. *Педагогіка. Психологія*. 2012. № 17. С. 61–65.

15. Новальська Т. В. *Вивчення читача в українському бібліотекознавстві (друга половина XIX – початок XXI століття)*: автореф. дис. ... д-ра іст. наук. Київ, 2007. 40 с.
16. Осипова И. П. Библиопсихология. *Библиотечная энциклопедия*. Москва : Пашков дом, 2007. С. 139.
17. Романченко Ж. Теорія бібліологічної психології М. О. Рубакіна. *Бібліотечний вісник*. 2008. № 4. С. 15–18.
18. Рубакин А. Н. *Рубакин (Лоцман книжного моря)*. Москва : Молодая гвардия, 1979. 204 с.
19. Рубакин Н. А. *Библиологическая психология*. Москва : Академический проект; Трикта, 2006. 800 с.
20. Рубакин Н. А. Письма к читателям о самообразовании. *Рубакин Н. А. Избранное*. В 2 т. Москва : Книга, 1975. Т. 2. С. 3–126.
21. Рубакин Н. А. *Психология читателя и книги. Краткое введение в библиологическую психологию*. Москва: Книга, 1977. 264 с.
22. Рубакин Н. А. *Психология читателя и книги. Краткое введение в библиопсихологию*. Москва : Госиздат, 1929. 307 с.
23. Рубакин Н. А. Работа библиотекаря с точки зрения библиопсихологии. К вопросу об отношении книги и читателя. *Читатель и книга. Методы их изучения*. Сб. статей. Харьков : Труд. 1925. С. 37–65.
24. Рубакин Н. А. *Этюды о русской читающей публике. Факты, цифры и наблюдения*. СПб, 1895. 246 с. ; Рубакин Н. А. *Этюды о русской читающей публике. Факты, цифры и наблюдения*. Рубакин Н. А. Избранное. В 2 т. Москва : Книга, 1975. Т. 1. С. 34–104.
25. Рубакин Н., Шмидт П. Принципы и методы библиологической психологии в их применении к медицинской практике. Рубакин Н. А. *Библиологическая психология*. Москва : Акад. проект; Трикта, 2006. С. 735–766.
26. Сапожникова С. Анализ феноменологии выбора через контекст триады «автор – книга – читатель» и попытка реконструкции концептуального видения Н. А. Рубакіна. *Развитие личности*. 2008. № 3. С. 35–43.
27. Сафиуллина З. А. *Социальная память: библиотечно-библиографическая репрезентация в прошлом, настоящем и будущем*. Москва ; Берлин : Директ-Медиа, 2016. 498 с.
28. Соколов А. В. Библиопсихология и ноосфера. *Библиотекословеніе*. 2017. № 4. С. 378–385.
29. Сорокин Ю. А. *Какое библиопсихологическое наследство оставил нам Н. А. Рубакин*. Рубакин Н. А. Библиологическая психология. Москва : Академ. проект; Трикта, 2006. С. 5–9
30. Столяров Ю. Н. Н. А. Рубакин – библиопсихолог-самородок : к 155-летию со дня рождения. *Школьная библиотека*. 2017. № 5. С. 12–20.
31. Стоюхина Н. Ю. *Психология воздействия в советской психотехнике (1920–1930-е гг.)* : монография. Ярославль : РИО ЯГПУ, 2016. 429 с.
32. Таловов В. П. *О читательской психологии и теоретических основах ее изучения*. Ленинград, 1973. 77 с.
33. *Терминологический словарь по библиотечному делу и смежным отраслям знания* / сост. З. Г. Высоцкая. Москва, БЕН РАН, 1995. 268 с.
34. Фридьева Н. [Рецензія]. *Шлях освіти*. 1929. № 5/6. С. 210–213. – Рец. на кн.: Рубакин Н. А. Психология читателя и книги : Краткое введение в библиологическую психологию. М.; Л. : Гос. изд-во, 1929. 308 с.
35. Шафир Я. Библиопсихологическая фантастика. *Книгоноша*. 1926. № 46/47. С. 7–9.

References

1. Tsvetkova, M. (2016). Conflicts with the reading and their decisions through the bibliopsychology. *International Journal of Media and Information Literacy*. 1(2). 128-145. Retrieved from <https://doi.org/10.13187/ijmil.2016.2.128>
2. Beletskii, A. I. (1996). Ob odnoi iz ocherednykh zadach istoriko-literaturnoi nauki (izuchenie istorii chitatelia) [About one of the next tasks of historical and literary science (studying the history of the reader)]. Beletskii, A. I. *Sbornik trudov*. Vol. 3, (pp. 255-273). Kyiv. [in Russian].
3. Bepalov, V. M. (1992). Vozmozhnosti prakticheskoi metodiki N. A. Rubakina v sovremennykh usloviyakh [Possibilities of the practical technique of NA Rubakin in modern conditions]. *Nauchnye i tekhnicheskie biblioteki*, 8, 40-46. [in Russian].
4. Valdgard, S. L. (1931). *Ocherki psikhologii chteniia* [Essays on the psychology of reading]. Moscow. [in Russian].
5. Griva, O. A. (2013). *Osnovy bibliotечноi pedagogiki i psikhologii: Uch.-metod. posobie* [Fundamentals of Library Pedagogy and Psychology]. Simferopol: RVUZ «Krymskii universitet kultury, iskusstv i turizma». 131 p. [in Russian].
6. Gurov, P. (1930). Chto daet bibliotekariu bibliopsikhologii N. A. Rubakina [What gives the librarian the bibliography of N. A. Rubakin.]. *Krasnyi bibliotekar*, 2, 49-55. [in Russian].
7. Demchuk, N. (2006). *Kontseptsiiia posivu bibliopsikhologichnykh tsinnosti (opovidannia Ivana Franka «Borys Hrab»: tekstualnyi analiz*) [Concept of sowing of bibliophysical values (Ivan Franko's story Boris Hrab: textual analysis)]. *Visnyk Lviv. Un-tu. Ser. Mystetstvoznavstvo*, 6. Lviv: Vyd. Lviv. Un-tu im. I. Franka, 130-149. [in Ukrainian].
8. Demchuk, N. (2009). Paradyhma bibliopsikhologii v systemi reformuvannia vyshchoi bibliotечно-informatsiinoi osvity [The paradigm of bibliopsychology in the system of reforming the higher library and information education]. *Visnyk Knyzhkovoi palaty*, 4, 15-20. [in Ukrainian].
9. Demchuk, N. (2008). Synkretychna pryroda teorii bibliopedahohiky ta bibliopsikhologii (komparatyvistychna studiiia knyhoznavchykh paradyhm D. Balyky ta M. Rubakina) [Syncretic nature of the theory of bibliopedagogy and bibliophysiology (comparative study of book science paradigms by D. Balyki and M. Rubakin)]. *Visnyk Lviv. Un-tu. Ser.: Knyhoznavstvo, Biblioteko-znavstvo ta Informatsiini Tekhnologii*, 3, 164-179. [in Ukrainian].
10. Evtiukhina, E. A. (2006). Bibliopsikhologicheskii metod N. A. Rubakina v issledovanii svyazi: psikhika cheloveka – tekst dokumenta [N. A. Rubakin's bibliopsychological method in the study of communication: the human psyche - the text of the document]. *Bibliotekovedenie*, 4, 69–72. Retrieved from <http://www.rsl.ru/index.php?doc=1354>. [in Russian].
11. Evtiukhina, E. A. (2003). Tvorchestvo Nikolaiia Aleksandrovicha Rubakina i perspektivy bibliopsikhologii [Creativity of Nikolai Aleksandrovich Rubakin and perspectives of bibliography.]. *Bibliotekovedenie*, 3, 80-84. [in Russian].
12. Koltsova, V. A. (2000). N. A. Rubakin – vydaiushchiisia russkii prosvetitel, sozdatel bibliopsikhologii [N. A. Rubakin is an outstanding Russian educator, creator of bibliography.]. *Psikhologicheskij Zhurnal*, 2, 128-135. [in Russian].
13. Leontiev A. A. (2006). O N. A. Rubakine: Predislovie k izdaniiu 1977 goda. In *Rubakin N. A. Bibliologicheskaiia psikhologiiia* [About N. A. Rubakin: Preface to the 1977 edition] (pp. 10-13). Moscow: Akad. proekt; Triкта. [in Russian].
14. Matviichuk, O. (2012). Bibliotечna pedahohika [Library Pedagogy]. *Pedahohichna Osvita: Teoriia i Praktyka. Pedahohika. Psykholohiia*, 17, 61–65. [in Ukrainian].
15. Novalska, T. V. (2007). *Iyvchennia chytacha v ukrainskomu*

bibliotekoznavstvi (druha polovyna XIX – pochatok XXI stolittia) [Study of the reader in Ukrainian library science (second half of the XIX – the beginning of the XXI century). Extended abstract of Doctor's thesis. Kiev. [in Ukrainian].

16. Osipova, I. P. (2007). Bibliopsikhologiya [Bibliopsychology]. *Biblioteknaia Entsiklopediia*. Moscow: Pashkov dom. [in Russian].

17. Romanchenko, Zh. (2008). Teoriia bibliolohichnoi psykholohii M. O. Rubakina [The theory of bibliological psychology N. A. Rubakin]. *Biblioteknyi Visnyk*, 4, 15-18. [in Ukrainian].

18. Rubakin, A. N. (1979). *Rubakin (Lotsman knizhnogo moria)* [Rubakin (Pilot of the Book Sea)]. Moscow: Molodaia gvardiia. [in Russian].

19. Rubakin, N. A. (2006). *Bibliologicheskaiia psikhologiya* [Bibliological Psychology]. Moscow: Akademicheskii proekt; Triksa. [in Russian].

20. Rubakin, N. A. (1975). Pisma k chitateliu o samoobrazovanii [Letters to readers about self-education]. In Rubakin N. A. *Izbrannoe*. Vol. 2, (pp. 3-126), Moscow: Kniga. [in Russian].

21. Rubakin, N. A. (1977). *Psikhologiya chitatelia i knigi. Kratkoe vvedenie v bibliologicheskuiu psikhologiyu* [Psychology of the reader and books. A Brief Introduction to Bibliographic Psychology]. Moscow: Kniga. [in Russian].

22. Rubakin, N. A. (1929). *Psikhologiya chitatelia i knigi. Kratkoe vvedenie v bibliopsikhologiyu* [Psychology of the reader and books. A Brief Introduction to Bibliology]. Moscow: Gosizdat. [in Russian].

23. Rubakin, N. A. (1925). Rabota bibliotekaria s tochki zreniia bibliopsikhologii. K voprosu ob otnoshenii knigi i chitatelia [The work of the librarian from the point of view of bibliology. On the relationship between the book and the reader]. In *Chitatel i kniga. Metody ikh izucheniia*. (pp. 37-65). Kharkiv. [in Russian].

24. Rubakin, N. A. (1895). *Etiudy o russkoi chitaiushchei publike. Fakty, tsify i nabliudeniia* [Etudes about the Russian reading public. Facts, figures and observations]. St. Petersburg; Rubakin, N. A. (1975). *Etiudy o russkoi chitaiushchei publike. Fakty, tsify i nabliudeniia* [Etudes about the Russian reading public. Facts, figures and observations]. In Rubakin N. A. *Izbrannoe*. Moscow: Kniga. [in Russian].

25. Rubakin, N., Shmidt, P. (2006). Printsipy i metody bibliologicheskoi psikhologii v ikh primenenii k meditsinskoi praktike [Principles and methods of bibliological psychology in their application to medical practice]. In Rubakin N. A. *Bibliologicheskaiia psikhologiya* (pp. 735-766). Moscow: Akad. proekt; Triksa. [in Russian].

26. Sapozhnikova, S. (2008). Analiz fenomenologii vybora cherez kontekst triady «avtor – kniga – chitatel» i popytka rekonstruktsii kontseptualnogo videniia N. A. Rubakina [Analysis of the phenomenology of choice through the context of the triad «author-book-reader» and an attempt to reconstruct the conceptual vision of N. A. Rubakin]. *Razvitie Lichnosti*, 3, 35-43. [in Russian].

27. Safiullina, Z. A. (2016). *Sotsialnaia pamiat: bibliotekno-bibliograficheskaiia reprezentatsiia v proshlom, nastoiashchem i budushchem* [Social Memory: Library-Bibliographic Representation in the Past, Present and Future]. Moscow; Berlin: Direkt-Media. [in Russian].

28. Sokolov, A. V. (2017). Bibliopsikhologiya i noosfera [Bibliopsychology and noosphere]. *Bibliotekovedenie*, 66(4), 378-385. [in Russian].

29. Sorokin, Yu. A. (2006). Kakoe bibliopsikhologicheskoe nasledstvo ostavil nam N. A. Rubakin [What a bibliography-psychological legacy N. A. Rubakin left us]. In Rubakin N. A. *Bibliologicheskaiia psikhologiya* (pp. 5-9). Moscow: Akadem. proekt. [in Russian].

30. Stoliarov, Yu. N. (2017). N. A. Rubakin – bibliopsikholog-samorodok: K 155-letiiu so dnia rozhdeniia [N. A. Rubakin – bibliopsychologist-nugget: To the 155th anniversary of his birth]. *Shkolnaia Biblioteka*, 5, 12-20. [in Russian].

31. Stoiukhina, N. Yu. (2016). *Psikhologiya vozdeistviia v sovetskoi psikhotehnike (1920-1930-e gg.)* [Psychology of influence in Soviet psychotechnics (1920-1930-ies.)]. Yaroslavl: RIO IaGPU. [in Russian].

32. Talovov, V. P. (1973). *O chitatskoi psikhologii i teoreticheskikh osnovakh ee izucheniia* [On the reader's psychology and the theoretical foundations of its study]. Leningrad. [in Russian].

33. Vysotskaia, Z. G. (Comp.). (1995). *Terminologicheskii slovar po biblioteknomu delu i smezhnym otrasliam znaniia* [Terminological dictionary on librarianship and related branches of knowledge]. Moscow: BEN RAN. [in Russian].

34. Fridieva, N. (1929). Rets. na kn.: Rubakin N. A. *Psikhologiya chitatelia i knigi: Kratkoe vvedenie v bibliologicheskuiu psikhologiyu* [Book review: Rubakin N. A. Psychology of the reader and books: a brief introduction to bibliographic psychology]. Moscow: Gos. izd-vo. *Shliakh osvity*, 5/6, 210-213. [in Ukrainian].

35. Shafir, Ia. (1926). Bibliopsikhologicheskaiia fantastika [Bibliopsychological science fiction]. *Knigonosha*, 46/47, 7-9. [in Russian].

Viktor Sokolov,

PhD, Chief Librarian, Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine

M. O. RUBAKIN'S THEORY OF BIBLIOPSIHOLOGY AND ITS INTERPRETATION

The article describes the essence, object, subject, basic provisions and methodological principles of the theory of bibliophysics M. Rubakin; analyzed their place and role in the formation of domestic readership; the basic tasks and functions of bibliopsychology are revealed; the interpretation of the contents of bibliopsychology in the latest research on librarianship and book science is presented; some methodological approaches and the content of individual studies on studying the reader's psychology and reading are analyzed; the importance of the development of bibliophysics in the strengthening of the integration of sciences, studying information and communication activities of the person.

Key words: M. O. Rubakin, library science, book science, bibliopsychology, reader's aesthetics, psychology of reading, the story of the book, classification of readers, classification of books.

Стаття надійшла до редакції 18.06.2018 р.